

VALERIJ MUSZATOV

Új dokumentum Rákosi Mátyásról

Az itt közlendő dokumentum a magyar pártvezetők: Aczél György, Nógrádi Sándor és a Szovjetunióban gyakorlatilag száműzetésben lévő Rákosi Mátyás közti megbeszélésről készült feljegyzés. A találkozóra 1960 augusztusában került sor Krasznodarban. A dokumentum pontosan tükrözi a magyar politikai harcok fordulatait 1956 előtt és után, bemutatja a korabeli magyar kommunista hierarchián belüli bonyolult összefüggéseket. Az elmúlt korszak sajátos tükre. Érdekes az is, hogy a feljegyzést V. A. Krjucskov, akkoriban az SZKP KB munkatársa készítette, aki később Jurij Vasziljevics Andropov segítője, majd a Szovjetunió fennállásának utolsó időszakában a KGB elnöke lett.

Néhány szó Rákosi szovjetunióbeli tartózkodásának történetéről. Rákosi Mátyás kétszer volt nálunk: 1940-től 1944-ig, majd 1956 második felétől, azután, hogy az SZKP KB a *Magyar Dolgozók Pártja* kérésére beleegyezett abba, hogy a volt első titkár „gyógykezelésre” a Szovjetunióba utazhasson. Ez a látogatás száműzetéssé változott, és 1971-ig tartott. Az MDP, majd az MSZMP vezetősége ellenezte „Matvéj” (így hívták őt a szovjet pártkörökben) hazatérését. 1956 szeptemberében az *MDP KV Politikai Bizottsága* Rákosi visszatérése ellen foglalt állást, és azt javasolta neki, hogy legalább egy évig még maradjon a Szovjetunióban. Ekkor már az SZKP KB beleegyezett Rákosi további szovjetunióbeli tartózkodásába. Az 1956. október–novemberi felkelés idején Rákosi Moszkvában élt. Bármilyen magyar vagy szovjet állami szerv vagy bíróság tényleges döntése nélkül szovjet területen tartották. 1957 tavaszán az SZKP KB Kádár János, az új uralkodó párt, az MSZMP vezetője kérése alapján határozatot hozott Rákosi Krasznodarba való költöztetéséről, mivel moszkvai tartózkodását kihasználta arra, hogy beavatkozzon a magyarországi politikai életbe, és aláássa a pártegységet. Az SZKP KB 1957. április 18-i döntésében többek között rámutatott arra, hogy Rákosi „nem látta be korábbi hibáit, és azt a hatalmas kárt, amelyet ezek a hibák okoztak mind a szocializmus építése ügyének Magyarországon, mind pedig az egész szocialista tábornak, illetve a nemzetközi kommunista mozgalomnak”, hogy „személyes presztízsét Rákosi a párt és a magyar állam érdekei fölé helyezte”, „helytelenül értelmezte az SZKP KB részéről felé megnyilvánuló elvtársi gondoskodást, és visszaélt a részére biztosított vendégszeretettel”.

A határozatban szó esik arról, hogy „az SZKP KB teljes mértékben osztja az MSZMP KB álláspontját, hogy Rákosi Mátyás Magyarországra utazása nemcsak hogy célszerűtlen, hanem politikailag ártalmas a párt és a tömegek közti kapcsolatok erősítésének szempontjából”.

Rákosi 1962 őszéig élt Krasznodarban. Ebben az időszakban továbbra is folytatta tevékenységét Kádár és más magyar vezetők ellen, panaszokat küldött tekintélyes külföldi pártvezetőknek. Néhányszor kísérletet tett, hogy a magyar pártvezetés tudta nélkül Moszkvába utazzon, hogy találkozzon más baráti pártok vezetőivel és magyar elvbarátaival.

Viselkedésére az volt a jellemző, hogy elvetette a javaslatokat, hogy kritikusán értékelje az MDP élén végzett tevékenységét, és kijelentette, ő „csak Sztálin utasításait teljesítette”. Különböző ellenjavaslatokat tett, például: adjanak neki lehetőséget, hogy nyilvánosan kifejtse álláspontját. 1957-ben, 1958-ban és 1960-ban az MSZMP határozatot hozott: nemkívánatos Rákosi hazatérése, noha 1960-ban megengedték, hogy Gerő Ernő, akinek az 1956-os események után szintén Moszkvában kellett tartózkodnia, hazatérhessen.

1961-ben az MSZMP vezetősége különbizottságot hozott létre Rákosi ügyének kivizsgálására, és a bizottság jelentése alapján, 1962 augusztusában határozatot hozott Rákosi és Gerő pártból való kizárásáról. Ebben megállapították, hogy Rákosi „szemben áll a párt és a Központi Bizottság általános irányvonalával”. A magyar pártszervek tájékoztatták erről Moszkvát, és kérték: „jelöljenek ki Rákosi számára másik tartózkodási helyet, kevésbé lakott területen, ahol szűkebbek lesznek a lehetőségei nem kívánatos kísérletei végrehajtására, mint most”, valamint „csökkentsék Rákosi életszínvonalát közepes szintre, egy nyugdíjas ember normális szintjére”. E kérés nyomán határoztak Rákosi lakóhelyének a megváltoztatásáról, a kirgíziai Tokmakban való elhelyezéséről, ahol egy komfort nélküli házban élt, még a vízért is a kútra járt.

1964 novemberében, Hruscsov felmentését követően, Kádár L. I. Breznyevvel folytatott megbeszélése során felvetette Rákosi ügyét, megjegyezve, hogy teljes egyetértés van Budapest és Moszkva között Rákosi személyének és szerepének értékelésében; megemlítette ugyanakkor, hogy korábban fennállt bizonyos véleménykülönbség. Kádár ezen azt értette, hogy 1957 tavaszán bizonyos szovjet vezetők (Vorosilov, Szuszlov stb.) megpróbálták rábeszélni őt, hogy hívja vissza Rákosit Magyarországra.

Kirgíziából Rákosi továbbra is küldözgette leveleit az SZKP vezetőségének Moszkvába utazásának az ügyében azért, hogy ott döntsenek „törvénytelen száműzetése” megszüntetéséről, illetve „egy másik szocialista országba való” utazásáról. 1965 májusában a hatóságok kezébe került Rákosinak a moszkvai kínai nagykövetségre írt levele, melyben politikai menedéket kért Kínában. (A kínaiak még 1954-ben kínai látogatásra hívták Rákosit.) Az SZKP nem akart Rákosi kéréseivel foglalkozni, átirányították azokat Budapestre.

Figyelembe véve Rákosi panaszait a klimatikus viszonyokra, valamint az élet- és lakókörülményekre, feleségével együtt – az MSZMP egyetértésével – 1966-ban a gorkiji terület Arzamasz városában jelölték ki lakóhelyét. 1967 de-

cemberében Rákosinak és feleségének engedélyezték, hogy Gorkijba költözzenek, amit még ugyanabban a hónapban meg is tettek.

1967 februárjában Moszkvában a Kádár–Brezsnyev találkozón Kádár azt kérte, hogy ne tegyenek semmit sem Rákosi ügyében az MSZMP egyetértése nélkül, mivel különbizottságot hoztak létre a kérdés egészének kezelésére érdekében.

1967 folyamán Rákosi folytatta leveleinek és táviratainak küldözgetését a legkülönbözőbb helyekre azzal a kéréssel, hogy „vessenek véget száműzetésének”, engedélyezzék, hogy Moszkvába utazhasson, és fogadja őt az SZKP KB, valamint küldjék vissza Magyarországra.

1968 januárjában a Szovjetunióba utazott Aczél György, az MSZMP KB titkára és Nógrádi Sándor, az MSZMP KB osztályvezetője, hogy megbeszéléseket folytasson Rákosival. A találkozón Rákosi megismételte kérését, hogy vigyék vissza Magyarországra, és kijelentette: nem áll szándékában politikával foglalkozni, jóllehet támogatja a párt politikáját. Azt is mondta, hogy visszaemlékezéseit kívánja megírni. Mindezt írásos formában is megerősítette.

1968 júniusában Komócsin Zoltán, az MSZMP PB tagja, a KB titkára K. F. Katusevvel folytatott tárgyalásán kijelentette: az MSZMP PB elvi döntést hozott, hogy Rákosi 1969-ben, a Magyarországi Tanácsköztársaság 50. évfordulójának megünneplése után hazatérhet. (1969 márciusában az MSZMP KB plénuma döntést hozott arról, hogy engedélyezi Rákosi hazatérését, egyben megbízta a PB-t, határozza meg a hazatérés pontos idejét.) Komócsin azt a választ kapta, hogy Rákosi ügye teljes mértékben a magyar fél illetékességébe tartozik. Később a magyarok arról értesítették Moszkvát, hogy a döntést a csehszlovákiai események miatt elnapolták.

1969–1970-ben Rákosi továbbra is küldözgette leveleit a Szovjetunió vezetőinek, hogy hazatérésének ügyét vessék fel az MSZMP KB-nak.

1970 áprilisában az MSZMP KB Kádár János előterjesztése alapján megerősítette korábbi döntését Rákosi hazatérésével kapcsolatban, miszerint az megtörténik „a közeli hetekben”. Megállapították, hogy Rákosi gyakorlatilag már semmilyen kárt nem tud okozni sem a pártnak, sem az államnak. Hangsúlyozták azt is, hogy Rákosi ígéretet tett, nem fog politikai tevékenységet folytatni. Budapesten, a XI. kerületben egy kis házat jelöltek ki Rákosi lakásául. A magyar pártvezetés álláspontja azonban elég merev volt ugyanúgy, mint korábban, tartottak – az egyébként láthatóan öreg és beteg – Rákositól.

Az 1970. május 18-án Moszkvában Rákosi és a magyar képviselők közötti megbeszélés során arra akarták rávenni Rákosit, írjon alá a *Budapesti Rendőrfőkapitányság* számára egy olyan nyilatkozatot, mely szerint beleegyezik bizonyos korlátozásokba, amelyek, egyebek mellett, a budapesti külföldi diplomáciai képviselőkkel fenntartott kapcsolatokra, a tudósítókkal való találkozókra, a nyilvános eseményeken való részvételre vonatkoznak. Rákosi elutasította a nyilatkozat aláírását, és kijelentette: ilyen körülmények között jobb, ha örökre a Szovjetunióban marad. Miután visszatért Gorkijba, levelet írt Kádár Jánosnak, melyben kérte, a visszatérését ne kössék ilyen szigorú feltételekhez.

1971. február 5-én súlyos és hosszan tartó betegség után Rákosi a gorkiji kórházban elhunyt. Urnáját hamvaival a Farkasréti temetőben helyezték örök nyugovóra. Jakut származású, szovjet állampolgár felesége, Fenyá Kornjilova Moszkvában maradt, ott is halt meg.

A feljegyzés szövege

Feljegyzés Aczél György kulturális miniszterhelyettes, az MSZMP KB tagja és Nógrádi Sándor, az MSZMP KB tagja, a Központi Ellenőrző Bizottság elnöke Rákosi Mátyással 1960. augusztus 10-én, az SZKP krasznodari kerületi bizottságának helyiségében folytatott beszélgetéséről.

Az SZKP KB osztályának megbízásából elkísértem Aczél és Nógrádi elvtársakat krasznodari útjukon, amelyet azért tettek, hogy találkozzanak és megbeszélést folytassanak Rákosi Mátyással. Még Moszkvában az Andropov elvtárssal folytatott tárgyalás során kérték a magyar elvtársak, hogy az SZKP KB apparátusának őket kísérő munkatársa is legyen jelen a Rákosival folytatandó megbeszélésen.

A Rákosival való találkozó előtt úgy döntöttek a magyar elvtársak, hogy beszélnek annak a klinikának a főorvosával, ahol Rákosi gyógykezélése folyik. Kívánságukat teljesítettük. Mikulevics főorvos elvtárs szerint Rákosi M. egészségügyi állapota kielégítő, ha figyelembe vesszük 69 éves életkorát. Valamennyi betegségi tünete – magas vérnyomás, szív működési zavarok és néhány egyéb tünet – életkori jellegű. Az orvos hangsúlyozta Rákosi munkaképességét, aki sokat olvas, ír. Különösebb panasz az egészségügyi állapota Rákosi részéről nem érkezett. Ő csak azokra a nehézségekre utalt, amelyek abból adódtak, hogy akarva-akaratlanul állandóan fordítói feladatokat kell végeznie, mivel az alapvető információkat orosz újságokból és a szovjet rádióból meríti. Ahogy az orvos kifejezte, Rákosi nem az egészségügyi állapota miatt szenved, hanem „lelki fájdalom, honvágy” kínozza.

Még az orvossal való megbeszélés előtt a magyar elvtársak sokáig tanácskoztak arról a kérdésről, milyen helyen lenne jobb Rákosival találkozni. Még Moszkvában elutasították, hogy Gelendzsikbe utazzanak, ahol Rákosi a nyarat tölti, ezért Rákosit Krasznodarba hívták. Miután megérkeztek Krasznodarba, a magyar elvtársak először úgy döntöttek, hogy Rákosival annak városi lakásán találkozni, figyelembe véve, hogy megteremtik a feltételeket a nyíltabb és nyugodtabb tárgyalás számára. Az utolsó pillanatban mégis elálltak első szándékuktól, és arra kérték a krasznodari elvtársakat, hogy a kerületi pártbizottságon szervezzék meg a találkozót Rákosival.

A beszélgetés 15 óra 20 perckor kezdődött és szünet nélkül 22 óra 30 percig tartott, vagyis több mint 7 órán át. Aczél és Nógrádi elvtársak észrevehetően izgultak a Rákosival való találkozás előtt, azt mondták, hogy kellemetlen megbízás jutott nekik. Nógrádi elvtárs attól tartott, hogy Rákosi nyugtalan természete miatt a tárgyalás mindjárt az elején éles fordulatot vehet, és egyáltalán semmi sem jön ki belőle. Még egyszer megérdeklődtem, célszerű-e az én jelenlétem a tanácskozás alatt, de a magyar elvtársak megkértek, végig legyek jelen a megbeszélésen.

Amikor Rákosi megjelent, Aczél és Nógrádi elvtársak felálltak, de elég visszafogottan, sőt hidegen üdvözölték. Rákosi szintén izgult, de hamar legyűrte izgalmát. A beszélgetés egyből éles, polemikus jelleget öltött, amelynek során a kezdeményezés mindig Rákosi kezében volt. Elég annyit mondani, hogy több mint 6 órát beszélt ő, és lehet, hogy

csak alig valamivel több mint 30 percet Aczél Gy. és Nógrádi S. A vita gyakran az egyik kérdésről a másikra váltott. Rákosi néhányszor ismételte önmagát. Néhány kérdés megvitatását Aczél és Nógrádi elvtársak maguk kerülték.

Rákosi figyelmet fordított a hozzá érkezett elvtársak testületének összetételére. A Központi Ellenőrző Bizottság elnökének érkezése, jegyezte meg Rákosi, számára érthetővé teszi a látogatás célját. A magyar elvtársak azt válaszolták, hogy ők a vele való találkozára kizárólag mint a KB tagjai érkeztek, hogy az MSZMP KB megbízásából meghallgassák őt. Rákosi azt mondta, akkor feleslegesen utaztak Krasznodarba, mivel az objektív feltételeket, hogy tevékenységét megvitassák, csak Magyarországon lehet megteremteni, ezért csak ott kellene kihallgatni. A magyar elvtársak azt válaszolták Rákosinak, hogy célszerűnek tartják itt, Krasznodarban kihallgatni őt. Rákosi sajnálatát fejezte ki, hogy felkészületlen a tárgyalásra, és arra hivatkozott, hogy nem tudott az utazásról, még kevésbé pedig a látogatás céljáról.

Rákosi azt mondta, mindenekelőtt hallatlan száműzetésének megszüntetését követeli, illetve, hogy tegyék neki lehetővé a hazatérést. Egészségügyi állapotára hivatkozott, amely az utóbbi időben megromlott, és arra, hogy Krasznodar, egy vidéki város körülményei között nem kaphatja meg a szükséges orvosi segítséget. Azzal kapcsolatban, hogy a magyar elvtársak tájékoztatták az orvossal folytatott megbeszélésükről és az ő véleményéről, miszerint Krasznodarban magas szintű az orvosi ellátás, követeléseinek alátámasztására érveit kezdte elővezetni. Utalt a korábban őt Magyarországon kezelő orvosok magas fokú képzettségére, akik jól ismerik betegségének történetét, és általában arra a krasznodarival össze sem hasonlítható orvosi ellátásra, amit Budapesten kaphat, már csak azért is, mivel utóbbi egy állam fővárosa, Krasznodar pedig egy a sok vidéki város közül. Rákosi különösen aláhúzta, hogy sok erejét elveszi a nem magyar környezet, állandóan orosz újságokat, a szovjet rádiót kell használnia, a Magyarországról érkező híreket későn kapja meg. Meg van fosztva attól a lehetőségtől, hogy rendszeresen angol, francia, német és olasz újságokat kapjon. A magyar elvtársak megjegyzésére azt mondta, hogy az MSZMP KB valóban küld neki külföldi újságokat, de azok csomagban érkeznek hozzá – 15–20 újság egyszerre, vagyis szinte egy hónap késéssel. Rákosi azt mondta, hogy rendkívüli szüksége lenne könyvtárra, egyes országok háború előtti és háború alatti irodalmával. A krasznodari könyvtárban azonban nincs ilyen irodalom, mivel megsemmisült. Rákosi azt mondta, nem tudja megérteni az MSZMP jelenlegi vezetését, amely macskul nem kívánja lehetővé tenni, hogy hazatérjen.

Rákosi szavai szerint pártfeladatának és -kötelességének tekinti, hogy megírja a magyar kommunista mozgalom részletes történetét, mivel ő az ország kommunista pártjának vezetői közül az egyetlen, aki annak megalakítása napjától életben maradt. Jelenleg Rákosi megfeszítetten dolgozik a memoárjain, sőt már 4 kötetet el is készített, amelyek az 1945-ig tartó időszakot foglalják magukban, vagyis amíg a szovjet hadsereg fel nem szabadította az országot. A következő korszakokkal kapcsolatos munkáihoz szüksége van a magyar pártlevéltárban található dokumentumokra. Míg az ország felszabadításáig tartó periódust alapvetően az emlékezetére támaszkodva írta meg memoárjában, a párttörténet utolsó 15 évének felidézéséhez dokumentumokra van szüksége.

Aczél elvtárs megkérdezte Rákosit, nem lehetne-e, hogy megismerkedjenek az önéletrajz először elkészült 4 kötetével. Rákosi mosolyogva válaszolta, hogy elég nehéz olvasmányok, mivel tele vannak jegyzeivel.

Rákosi hangsúlyozta, hogy hazatérése kérdésének pozitív elbírálásában nemcsak ő maga, Rákosi érdekelt, hanem mindenekelőtt ezt kívánják a magyar párt érdekei is, az

SZKP és az egész világ kommunista mozgalmának az érdekei. Kun Béla, folytatta Rákosi, a Szovjetunióban halt meg, és nem szabad megengedni, hogy ő is, Rákosi, a Szovjetunióban haljon meg. A magyar események, Rákosi ügye széles visszhangot kapott az egyetemes kommunista mozgalomban. Emellett Rákosit személyesen ismerik Angliában, Olaszországban, Franciaországban. Az egyik levélben, amit Rákosi kapott, például arról kérdezik, nem dezertált-e a nemzetközi kommunista mozgalomból. Ha a magyar pártot vesszük, mondta Rákosi, ő egy különleges szálka annak testében, amelynek eltávolítása csak egészségessé teszi a pártot, megtisztítja attól a szennytól, amelyet az utolsó években ráraktak.

A magyar elvtársak megkérdezték, konkrétan hogyan fejezhető ki a kérése. Rákosi azt válaszolta, ragaszkodik az ellene felhozott vádak objektív megvitatásához. Ily módon a párt, a Magyar Dolgozók Pártja érdekeiből indul ki, amelynek becsületén folt esett a magyar és az egyetemes kommunista mozgalom szemében. A Magyar Szocialista Munkáspárt ennek a folyamatnak az eredményeként csak nyer.

Nógrádi és Aczél elvtárs megjegyezte, hogy az MSZMP utolsó kongresszusa a hetedik volt a sorban, így szemmel látható az MDP és az MSZMP közötti folytonosság. Annál is inkább, mondta Rákosi, fel kell menteni az MDP-t az alaptalan vádak alól, és ezzel megadni a tiszteletet magának az MSZMP-nek is.

A magyar elvtársak megjegyezték, a Rákosi által javasolt út a jelenlegi körülmények között egyáltalán nem kívánatos, nyílt vitához vezetne. Rákosi erre azt mondta, alaptalanul hiszik őt naiv embernek, mivel ő érti, hogy a világon egyetlen kommunista párt sem képes minden öt évben politikájában gyökeres fordulatokat elviselni. Egy bizottság létrehozásáról van szó, magyarázta, amely vele együtt megvitatná az ellene felhozott vádakot, és objektív értékelést tudna adni. Lehet, hogy egy ilyen bizottság a Rákosi elleni vádakot alaptalanoknak nyilvánítja, vagy megerősíti azokat, de lehet, hogy Rákosi hibáit még súlyosabbaknak tartja. De az ügy objektív elemzését csak Magyarországon képzeljük el, ahol lehetőség van dokumentumok és személyek felhasználására is, amelyek és akik felvilágosítást nyújthatnak az egyes kérdésekben.

Rákosi ügyének kivizsgálását, folytatta, objektív körülmények között kell végrehajtani, és nem szubjektív beállítottságú embereknek, semmi esetre sem olyan összetételű testületnek, amilyen tárgyalás céljából Krasznodarba érkezett. Aczél azt mondta, Rákosi láthatóan az ő, vagyis Aczél letartóztatására és a maga idejében alaptalan elítélésére gondol... Rákosi azonban a szavába vágott: „Ne folytassa tovább! Azt, amit ön mond, én tudom, de azt, amit én mondok, ön nem tudja.” Rákosi azt mondta, most másra gondol. Azután, hogy 1957. március 7-én a Népszabadságban megjelent Révai József „Az eszmei tisztaságért” című cikke, ugyanabban az évben májusban Aczél cikkel jelentkezett, melyben nem titkolta személyes ellenérzését Rákosival szemben. Ilyen ember nem lehet objektív azon személy ügyének vizsgálatában, aki iránt ellenséges érzelmet táplál.

Rákosi teljes egészében helyeselte az MSZMP 1956. november 4. utáni politikáját. „Sok jót tett az országnak.” Ezzel együtt, Rákosi véleménye szerint, vannak dolgok, amelyekkel nem tud egyetérteni. Rákosi szerint az országban erősödik a szociáldemokrácia szelleme, és mindaddig nem adták az ellenforradalmat megelőző korszak és magának az ellenforradalom eseményeinek minden tekintetben helyes lenini elemzését. A magyar elvtársak megjegyezték, hogy a lázadás okait még 1956 decemberében feltárták, majd megerősítették azokat a későbbi pártdokumentumokban. Rákosi azt mondta, minden baj a sietségben van, melynek körülményei között levonták az ellenforradalmi események tanulságait. Az MDP korábbi vezetése hibáinak előtérbe helyezése a kirobbanó indulatok

sajátos számlájára írható, alapjában véve káros. Az ellenforradalmi események okairól levont következtetéseknek pontosaknak és az egész nemzetközi kommunista mozgalom számára tanulsággal szolgálóknak kell lenniük. Úgy kell csinálni, hogy a magyar események egyedüliek legyenek, és soha többet ne ismétlődjenek meg.

Az ellenforradalmi eseményekből a magyar munkásosztály, folytatta Rákosi, azt a következtetést vonta le, hogy a párttal nem lehet viccelni, a parasztság megértette, hogy az ellenforradalom győzelme esetén elveszítette volna földjét, az értelmiség pedig a szocialista rendszer körülményei között sorsa vonatkozásában arra a következtetésre jutott, amit a legjobban egy közmondással lehet kifejezni: „Vagy megszoksz, vagy megszöksz.”

A magyar elvtársak megkérdezték, milyen személyével kapcsolatos kritikákkal nem ért egyet Rákosi. Rákosi azt mondta, sem a módszerrel, sem a személyével kapcsolatos kritika lényegével nem ért egyet. Az egész arra korlátozódik, hogy „1948-ig Rákosi jó volt, majd 1948 után kezdődött a személyi kultusz, és Rákosi, valamint mindaz, ami 1948 után történt, rossz volt”. Az ilyen általános kritika nem más, mint pusztá frázis, ami semmit sem magyaráz meg. A kritikának konkrétan kell lennie. „Erre törekszem magam is.”

Mindenekelőtt, folytatta Rákosi, teljességgel el kell vetni azt a vádat, hogy amíg ő hatalmon volt, az ország elvesztette függetlenségét, hogy ő, állítólag, a magyar nép érdekeivel kereskedett. Aczél és Nógrádi elvtársak rámutattak ennek az állításnak az abszurditására, amennyiben 1956. november 4. után ilyen váddal nem illették Rákosit, ami pedig az ellenforradalmi korszakot illeti, akkoriban sokféle nyilatkozat történt, melyeket nem érdemes komolyan venni. Rákosi azt mondta, valóban „mindenfélé” nyilatkozatokat tettek, de távolról sem „mindenfélék” tették ezeket. Emellett be tudja bizonyítani, hogy hasonló kijelentések november 4. után is voltak.

Aczél és Rákosi annak megerősítésével fejezték be a beszélgetést erről a kérdésről, hogy ilyen váddal nem illettik Rákosit.

Utána Rákosi azt mondta, mielőtt az ellene felhozott többi vádpontra rátérnének, tisztázni kell egy sor, véleménye szerint nagyon fontos mozzanatot. Magyarország, folytatta, nem olyan ország volt, amely egymagában állt, függetlenül más országok fejlődésétől. A szocialista tábor tagja volt, ezért rá is vonatkoztak az általános törvényszerűségek, hatottak a közös források. Magyarországon a dolgok nem mentek rosszabbul, mint a többi szocialista országban, és a Magyar Dolgozók Pártja sem volt rosszabb más pártoknál, sőt összehasonlítva néhánnyal – jobb volt. Az 1948 után Magyarországon elkövetett hibák nem voltak súlyosabbak, mint más szocialista országokban. Mindez még egyszer a „közös források” létezésére utal.

Magyarország iparosítását, mondta Rákosi, komoly okok indokolták. Sztálin, hangsúlyozva az akkoriban feszült nemzetközi helyzetet, rámutatott az erős Magyarország mint a szocialista tábor egyik állama megteremtésének szükségességére, amelyik a legközelebb fekszik a nyugati országokhoz. Sztálin kiadta a feladatot, hogy többszörösére kell emelni az acéltermelést. És mivel az acélhoz szén, koks, cement kell, röviden szólva, felmerült sok iparág fejlesztésének kérdése. Rövid idő alatt lefektették a nehézipari bázist. A magyar elvtársak megjegyzésére a túlzott iparosítással kapcsolatban Rákosi azt válaszolta, hogy ez a kisebbik baj, mivel végeredményben a legfontosabb, hogy az országban létrejött a szocialista ipar.

A magyar elvtársak emlékeztették Rákosit a mezőgazdaság szövetkeztetésére idején, 1950–1952-ben elkövetett hibákra és túlzásokra. Rákosi ezt a vádat is megalapozatlannak nevezte, bár megjegyezte, elszigetelt hibák előfordultak. Rákosi szerint a szövet-

kezetesítést Magyarországon alapos és hosszú előkészítés előzte meg. A többi szocialista országban működő magyar követségeket megbízták, gyűjtsenek részletes adatokat a falu szövetkezetesítésének tapasztalatairól az adott országokban. Körülbelül fél évig kaptak ilyen anyagokat, melyeket feldolgoztak, a pozitív tapasztalatokat pedig felhasználták a magyar sajátosságok figyelembevételével.

A magyar elvtársak nem értettek egyet Rákosival, és rámutattak arra, hogy a mezőgazdaság szövetkezetesítésének első időszakában a hibák és túlzások voltak túlsúlyban, ami a későbbiekben erőteljesen megnehezítette a mezőgazdaság szocialista átalakításának végrehajtását. Rákosi energikusan tiltakozni kezdett ez ellen. Azt mondta, hogy Magyarország a népi demokratikus országok közül elsőként lépett a mezőgazdaság szövetkezetesítésének útjára, és az elért eredmények nyilvánvalósága magára vonta a németek, a bolgárok, a csehek, a lengyel és más népi demokratikus állam elvtársainak figyelmét, akik Magyarországra utaztak, hogy tanulmányozzák a falu szocialista átalakításának tapasztalatait. Eltekintve Nagy Imre és követőinek jobboldali opportunistáinak tevékenységétől és az ellenforradalmi lázadástól, a termelőszövetkezetek alapvető magja megmaradt az országban, meggyőzően bizonyítva a kollektív gazdálkodás elvének teljes életrevalóságát és erejét. Éppen ez szolgált a magyar mezőgazdaság szövetkezetesítése során az utóbbi években elért sikereink erős bázisául, jó alapjául. Azt sem szabad elfelejtenünk, hogy 1951–1952-ben az MDP elsőként lépett a szövetkezetesítés útjára. Azzal, hogy alaptalanul bírálják az MDP tevékenységét a mezőgazdaság szocialista átalakításában „sárba tiporták több tízezer pártmunkás és párttag verejtékét és véréit, akik elsőként fogtak hozzá ennek a nehéz feladatnak a megoldásához”.

A Nógrádi és Rákosi közti szóváltással kapcsolatban utóbbi figyelmeztette Nógrádit, óvatosabban viselkedjen vele, Rákosival. Rákosi azt mondta, hogy hiszen Nógrádinak van valamilyen alapja arra, hogy sértődött legyen Rákosival szemben. Nógrádi sietett félbeszakítani Rákosit, és elmesélte a következő esetet, ami miatt megharagudott Rákosira. 1951-ben Rákosi magához hívta Nógrádit, és azt a megbízatást adta neki, hogy tárgyaljon Farkassal a hadsereg létrehozására fordított költségek legalább 2 milliárd forinttal való csökkentésének lehetőségeiről. Rákosi figyelmeztette ekkor Nógrádit, legyen óvatos Farkassal a tárgyalások során, és ne engedje meg, hogy Farkas „megvaduljon”. Nógrádi azt mondta, szívesen vállalta a megbízatást, annál is inkább, mert lélekben helyeselte a hadseregnek kiutalt összeg csökkentésére vonatkozó javaslatot, de a figyelmeztetés miatt megsértődött Rákosira. „Íme ez az, ami miatt tényleg megharagudtam önre, Rákosi elvtárs. Kiderül, hogy ön félt Farkastól” – fejezte be Nógrádi. Rákosi azt mondta, ő nem félt Farkastól, általában senkitől sem félt, de meg kellett érteni a másik helyzetét. Egyrészt azt a megbízatást kapta, hogy hozzon létre erős, harc képes hadsereget, másrészt viszont igyekeztek őt korlátozni az eszközökben. Nógrádi, a hadseregre fordított túlzott kiadásokkal kapcsolatos megjegyzésére Rákosi ismét Sztálinra hivatkozott. Rákosi szerint a magyar, illetve a népi demokratikus államok hadseregeinek megerősítésére vonatkozó javaslat Sztálintól származik, és ezt az akkori nemzetközi helyzet alakulása diktálta. Sztálin egy új háború közeledéséről beszélt, és külön figyelmeztette Magyarországot arra a veszélyre, hogy a háború első napjaiban megsemmisíthetik. 16 milliárd forintot költöttek azokban az években a hadseregre, vagyis annyit, amennyi ma az éves tőkebefektetés teljes összege Magyarországon. Nem lehetett, hogy ez az intézkedés ne legyen hatással az ország lakosságának életszínvonalára. (A magyar elvtársak utaltak arra is, hogy a túlzott iparosítás és az aránytalanul nagy hadsereg létrehozása negatívan hatott a nép jólétére.) Természetesen, folytatta Rákosi, nem lehetett az életszínvonal csökkené-

sének valódi okairól nyíltan beszélni, de most sem lenne célszerű feltárni a nép előtt például a fegyverkezési kiadások összes adatát.

A további tárgyalások során Rákosi emlékeztette Nógrádit egy másik esetre, ami miatt Rákosi szerint Nógrádinak több oka lenne haragudni Rákosira. Célzásokkal értette meg Nógrádival, hogy ő arra gondol: Nógrádi üldözte a Hazafias Népfrontban a baloldali kommunista aktivistákat, ami miatt Nógrádinak kellemetlenségei adódtak Rákosi részéről.

Hosszú időt vettek el azok a kérdések, amelyek a törvényesség megsértését érintették, amit 1953 előtt eltűrt. Rákosi nem hárította el magáról a felelősséget a törvényesség megsértésével kapcsolatban, de saját maga igazolására a „közös forrásokra” utalt, valamint arra, hogy a letartóztatások és a bíróság elé állítás minden kérdéséről kollektív döntés született, illetve hamis információkra azokkal a bűncselekményekkel kapcsolatban, amelyek bűnvádi felelősségre vonással jártak.

Az volt a tragédia, hangsúlyozta kitaróan Rákosi, hogy amíg ártatlan embereket állítólagosan elkövetett politikai bűnökért bíróság előtt felelősségre vontunk, „meg voltunk győződve a bűnösségükről, és arról, hogy a párt érdekében cselekszünk”. Többek közt ezt mondta Hruscsov is Sztálinról az SZKP XX. kongresszusán, jegyezte meg Rákosi.

„Ez volt a helyzet Rajk és társai ügyében is?” – kérdezte Aczél. „Kérdezze erről Kádárt!” – válaszolta Rákosi. Rákosi azt mondta, hogy sokáig kételkedett Rajk bűnösségében, addig, amíg nem kapta meg Moszkvából a Brankov kihallgatásáról készült jegyzőkönyvet, amelyben Rajk és Tito kapcsolatáról volt szó. Rajk letartóztatásáról nem ő, Rákosi, döntött egyedül, amit Kádár is jól tud, aki akkor belügyminiszter volt. „Vagy Kádár nem volt akkor meggyőződve Rajk bűnösségéről?” – vetette oda Rákosi.

Továbbá, mondta Rákosi, Kosztov bulgáriai, Slánsky csehszlovákiai, Berman lengyelországi pere után beszélt Zsivkovval, Gottwalddal, Bieruttal, és ők is mind meg voltak győződve az említett személyek bűnösségéről. Sőt mi több, 1956-ban, már azután, hogy Magyarországon felmerült Rajk és társai rehabilitációjának kérdése, Zsivkov és Široký egy vele, Rákosival, folytatott beszélgetés során megerősítették Kosztov és Slánsky elítélésének helyességét, és azt mondták, nincs semmi alapja annak, hogy felfeloldjon rehabilitációjuk kérdése. Pár hónap múlva pedig az egész világ megtudta az ellenkezőjét.

A magyar elvtársak megkérdezték, Rákosi meg volt-e győződve Kállai Gyula bűnösségéről. Rákosi igenlően válaszolt, és azt mondta, Kállai ügye megérdemli, hogy részletesebben beszéljenek róla.

1953 augusztusában, mesélte Rákosi, kapta meg a börtönből Kállai nyilatkozatát, melyben utóbbi teljességgel tagadta bűnösségét, és rehabilitálását kérte. A levél nagyon részletes volt, több mint 30 oldalas, és nagyon meggyőzően hangzott. Rákosi, miután egy ültő helyében elolvasta a levelet, úgy gondolta, ez egy komoly eljárás kezdetét jelentheti, és sürgősen, még aznap elküldte a levelet Farkasnak, azzal a kéréssel, hogy reggelre tegyen jelentést elképzeléseiről. A következő nap a levél nyomán vizsgálat kezdődött, és néhány hónap alatt befejeződött. Eredményeként Kállai és mások az ügyben kiszabadultak. A rehabilitáció után Rákosi meghívta magához Kállait, és megkérdezte tőle, miért nem jelentette ki ártatlanságát korábban, például a bírósági tárgyaláson. Aczél közbevetésére, hogy Kállai félt az újabb kínzásoktól, Rákosi azt felelte, amint kiderült, egyáltalán nem ezért. Kállai a Rákosival folytatott megbeszélés során kijelentette, hogy ő ártatlannak akarta magát vallani a bíróság előtt, de az ügy többi elítélteje – Kádár és a többiek – elvetették, hogy ugyanezt tegyék, és Kállai egyedül az elvtársi szolidaritásból következő-

en nem akart ilyen lépést tenni. Nógrádi megjegyezte, lehet, hogy Rákosi nem is szerzett volna tudomást arról, ha Kállai eláll a korábbi tanúvallomásától. Rákosi azt mondta, hogy ő személyesen nyomon követte az eljárást Kádár, Kállai és a többiek ügyében, következőképpen gyorsan meghozta volna a szükséges intézkedéseket, és már akkor véget vetett volna az egész ügynek.

Rákosi valamiféle segítséget kívánt nyújtani Kállainak, és megkérdezte, mire van szüksége. Kállai csak arra kérte, hogy segítsen egy szerény lakást szerezni. Rákosi azonban hamarosan intézkedett, hogy Kállainak jó lakást biztosítsanak, könyvtárat bocsátott rendelkezésére, gondoskodott a kompenzációról, valamint javasolta, hogy helyezték Kállait felelős pozícióba. Ily módon Kállai minden személyes ügyét elintézte.

A magyar elvtársak azzal vádolták Rákosit, hogy olyan becstelen embert támogattott, mint Péter Gábor, a belügyminisztérium [sic!] volt vezetője. Rákosi határozottan negatív jellemzést adott Péter Gáborról. Hangsúlyozta, hogy ő nem akarta megtartani ezen a poszton, de Péter Gábort Sztálin és Berija támogatta, és ő, Rákosi, erőtlenség volt, hogy bármit is tegyen Péter Gáborral szemben.

Aczél kérdésére Rákosi azt felelte, nem tudott Aczél letartóztatásáról, és Aczél elítéléséről csak jóval később értesült. Aczél nem hitt Rákosinak.

Megjegyzés: Letartóztatása előtt bizonyos ideig Aczél a Baranya megyei pártbizottság első titkára volt, de a tárgyalás alapján ítélve, Aczél láthatóan először felmentették a megyei pártbizottság titkárának tisztségéből, majd utána letartóztatták. Rákosi személyesen ismeri Aczélét. Amikor például meglátta Aczélét, azt mondta, hogy felismerte a bajszos embert (Aczél bajszot visel), aki a kerületi pártbizottságon várja őt; egyből kitalálta, ki jött hozzá. Aczél kérdésére: „Vajon kevés ember visel bajszot Magyarországon?”, Rákosi azt felelte: „De én tudom, milyen bajszost küldhetnek hozzám.”

Rákosi hibaként értékelte Farkas letartóztatását. Farkast tehetséges szervezőként jellemezte, aki a többiekkel együtt a „közös forrás” hatására hibákat követett el.

A megbeszélés alatt a magyar elvtársak Rákosi szemére vetették türelmes magatartását Nagy Imrével szemben. Rákosi belekapaszkodott Nagy Imre elhangzott nevébe, és egyes jelenlegi vezetőket kezdett élesen vádolni azért, mert korábban támogatták Nagyt. Rákosi azt mondta, már régen leszámolt volna Naggyal, nem akarta hatalomhoz engedni, de Nagyt „Moszkvából ültették a nyakára”. Nevek említése nélkül Rákosi egy a szovjet elvtársakkal, Moszkvában folytatott tárgyalásról beszélt, amelyen Rákosit kritikával illették, mivel igyekezett Nagytól megszabadulni. Rákosi azt mondta, Nagyt mindig jobboldali opportunistának, ellenségnek tartotta, és következetesen harcolt ellene. Nagyhoz fűződő viszonyát az MDP KV Nagy párttagságát visszaállító határozatára való hivatkozással támasztotta alá, melyet 1956. október közepén tettek közzé a magyar sajtóban. Rákosi idézett ebből a határozatból, melyben arról van szó, hogy Nagy Imre pártból való kizárásában, és abban, hogy Nagy nem az ország pártvezetésének tagja, „nagy szerepet játszott személy szerint Rákosi”. Rákosi azt mondta, teljesen egyetért ezzel.

A magyar elvtársak emlékeztettek a megszolgált büntetésre, amit Nagy elszenvedett. Rákosi erre azt mondta, hogy a Naggyal együttműködők nemcsak hogy sértetlenek maradtak, mi több, vezető pártszervekben található. Rákosi nem értett egyet Nógrádi véleményével azzal kapcsolatban, miszerint Nagy társait is bűnvádi felelősségre vonták, és elítélték. Arra a kérdésre, hogy kire gondol Fehéren kívül (a KB Politikai Bizottság tagjának, Fehér Lajosnak a nevét mint Nagy volt hívéét elsőként Aczél és Nógrádi említették), Rákosi azt mondta, hogy ő nemcsak Fehérré, hanem például Apró Antalra, Kiss Károlyra és még néhány más személyre gondol. Rákosi hozzátette, hogy nem gondol Ká-

dárta, aki, és nem minden irónia nélkül ejtette ki Rákosi, nem volt tájékozott Nagy igazi szándékait illetően, és csak az ellenforradalmi lázadás után ismerte meg azokat. Nagy bűntársairól szólva, akiket ugyanabban a perben ítélték el vele együtt, Rákosi azt mondta, hogy ezek az emberek – Losonczy, Haraszti, Gimes – egyszerű újságírók, kis figurák voltak, és megérdemelten ültek börtönben, és csak az események előtt szabadultak ki onnan.

Aczél megkérdezte Rákosit, kiben bízik az MSZMP KB tagjai közül. Rákosi rava-szul felnevetett, és nem válaszolt semmit.

Rákosi tagadta azt a tényt, hogy 1957 elején küldeményt küldött az SZKP KB-nak, nyilatkozatokat az MSZMP vezetősége tagjainak jellemzésével. Rákosi azt állította, a levéllel nem az SZKP KB-hoz, hanem személyesen Hruscsov elvtárhoz fordult, és kategorikusan tagadta, hogy Kádárra és más vezetőkre a „revizionista” és „titoista” jelzőket használta volna.

Rákosi váratlanul azt kérdezte, miért nem ítélték halálra Kopácsit. (A lázadás idején Kopácsi a budapesti rendőrség vezetője volt, a felkelőket fegyverrel és lőszerral látta el, Naggyal együtt volt a tárgyalása, és 20 év szabadságvesztésre ítélték.) Nógrádi és Aczél válaszolva megvilágították, hogy Kopácsi „egyszerű” végrehajtó volt, ezenkívül figyelembe vették Kopácsi apjának mint régi kommunistának az érdemeit. Rákosi felnevetett, valamit mondani akart, de csak legyintett, és más témára tért át.

Rákosi azzal vádolta az MSZMP mostani pártvezetését, hogy nem akarja elemezni az ellenforradalom közvetlen előkészítésének időszakát és nem akarja abból a helyes következtetéseket levonni. Vagyis az 1956. július 18. – amikor az MDP KV ülésén felmentették Rákosit a KV első titkári posztjáról – és az október 23. közötti időszakot, amikor megkezdődtek az ellenforradalmi események. Ezt követelik, hangsúlyozta Rákosi, nem csak a magyar, hanem az egész egyetemes kommunista mozgalom érdekei. „Nem tartom véletlennek azt a tényt, hogy éppen ennek az időszaknak az elemzését kenik el” – mondta Rákosi. Gyalázatosnak nevezte ezt az időszakot, a Petőfi Kör tevékenységének felélesztésével, a párt sorainak demoralizálásával, Rajk temetésének megszervezésével, végül a párt feloszlásával vádolta az akkori pártvezetést.

Nógrádi azt kérdezte, tudott-e Rákosi Rajk és a többiek holttestéről. Rákosi azt válaszolta, biztos volt abban, hogy nem lehet megtalálni Rajk és a többiek holttestét, mivel akkoriban jelentették neki, hogy megsemmisítették azokat.

Rákosi azt mondta, 1956. szeptember végén levelet küldött az MDP KV-nek, melyben rámutatott az események veszélyes alakulására: javasolta a munkásosztály felkészítését, druzsinák létrehozását; nyomatékosan követelte, hogy a párt gyorsan vegye a kezébe a sajtót és a rádiót, figyelmeztetett, hogy ellenkező esetben 2–3 héten belül lázadás törhet ki. De nem értettek egyet Rákosival, azt mondták neki, hogy elszakadt, nem ismeri az országban lévő helyzetet. Az ezzel kapcsolatos szóváltás során Rákosi kijelentette, hogy az ellenforradalmi események ideje alatt a szovjet elvtársak tanácskoztak vele, és nem az ő, Rákosi, tanácsa nélkül siettek a szovjet csapatok a magyar nép segítségére, a párt élére viszont Kádár került. Nógrádi célzott arra, vajon nem tulajdonít-e túl nagy jelentőséget Rákosi saját szerepének és általában személyének. Erre Rákosi körülbelül a következőket válaszolta: „Én vagyok az egyetlen élő a Magyar Kommunista Párt alapítói közül, 16 évet ültem börtönben, átéltem két bírósági tárgyalást, úgy viselkedtem ezek során, ahogy a nemzetközi kommunista mozgalom érdekei kívánták, vezetésem alatt győzött a forradalom Magyarországon, és nem az én vezetésem idején ment végbe az ellenforradalom az országban.”

Bebizonyításaként, hogy a szovjet elvtársak pozitívan viszonyultak hozzá a párt KB titkári posztjáról való távozása előtt, Rákosi Szuszlov és Mikojan elvtársak 1956. májusi és júliusi magyarországi látogatásaira és azok nyilatkozataira hivatkozott, melyekben nagyra értékelték tevékenységét.

Aczél megkérdezte Rákosit, elismeri-e valamilyen hibáját. Rákosi igenlően válaszolt. Ekkor Aczél megkérte Rákosit, tegyen az MSZMP KB részére írásban önkritikus nyilatkozatot. Nógrádi szerint ez felesleges. Rákosi azt mondta, teljesen értelmetlen ilyen nyilatkozat írására vesztegetni az időt, mivel ő már önkritikát gyakorolt hét évvel ezelőtt az MDP [1953.] júniusi ülésén. Ha az ő, Rákosi, szavait, a beszédeit vesszük, kezdve 1953 júniusával, azokban meg lehet találni a választ erre a kérdésre. Egyébként ez az önkritika annyira éles és teljes, hogy a szovjet elvtársak önostorozásnak nevezték, és azt tanácsolták, hogy később tegyen egy sokkal mérsékeltebb önkritikus nyilatkozatot.

Nógrádi azzal vádolta Rákosit, hogy 1956-ban nem akarta levonni a következtetéseket az SZKP XX. kongresszusából. Naív dolog azt gondolni, válaszolta Rákosi, hogy a hibák kijavítása a Szovjetunióban és a többi szocialista országban 1956 márciusában kezdődött. Ez a folyamat már 1953-ban elkezdődött, egyből Sztálin halála után, amikor új korszak kezdődött a kommunista mozgalomban. A Szovjetunióban már 1956-ig sok mindent kijavítottak. A XX. kongresszuson csak megvonták a mérleget, és kijelölték a további feladatokat. Ugyanezt lehet elmondani Magyarországról is, ahol a XX. kongresszus már 1953 júniusában megkezdődött.

A magyar elvtársak a pártélet lenini normáinak megsértésével kezdték vádolni Rákosit, olyan helyzet létrehozásával, melyben mindenki félt Rákosival szemben fellépni, ellentmondani neki. Rákosi ellenkérdéssel vágott közbe: „És milyen most a helyzet az MSZMP KB-ban?” Aczél azt mondta, hogy a KB bármelyik tagja kritikával élhet bármelyik vezetőjével szemben. Rákosi feltett még egy kérdést: „Még azokban a kérdésekben is, amiket a mai megbeszélésünkön érintettünk?” Aczél igenlően válaszolt. Akkor Rákosi megkérdezte: „Mi történt akkor önöknél Dögeivel?” Nógrádi elkezdte Dögei KB-ból való kizárásának okait magyarázni, és többek között azt mondta, hogy Dögei nem értett egyet a párt politikájával. Rákosi egy replikával félbeszakította: „A kimondott véleményért a pártszabályzat szerint nem büntetnek.” Nógrádi egyetértett Rákosival, és Dögei frakciós tevékenységére hivatkozott, ami miatt kitették az MSZMP KB testületéből.

A tárgyalás ideje alatt Rákosi sokszor visszatért arra a kérdésre, hogy adják meg neki a lehetőséget a hazatérésre. Már a legelején értésére adták, hogy a Szovjetunióban kell maradnia. A beszélgetés lezárásaként a magyar elvtársak elhatározták, hogy hivatalosan értesítik Rákosit a helyzetéről hozott KB-határozatról. A közlemény 3 pontból állt:

1. Rákosi a Szovjetunióban marad, és nem kell, hogy bármilyen illúziót tápláljon a Magyarországra való visszatérés lehetőségének vonatkozásában.

2. Krasznodar elhagyása csak az MSZMP KB engedélyével történhet, és Rákosi általában minden kérdésével, ami a későbbiekben felmerülhet, kizárólag az MSZMP KB-hoz köteles fordulni.

3. Egész levelezését, beleértve a rokonaival folytatottat is, Rákosi a moszkvai magyar követségen keresztül köteles lebonyolítani.

Erre a közlésre Rákosi rendkívül hevesen, ingerülten reagált, hallatlannak, undorítósnak, páratlannak nevezte a döntést. Azt kiabálta, hogy az MSZMP mai vezetősége a párttagok száműzetését pártbüntetésként törvényesíti. „Említsenek nekem egy hasonló esetet, mikor bármelyik kommunista párt örök száműzetésbe kényszerítette saját párttagját?” – kérdezte Rákosi. Aczél és Nógrádi egyből mindketten Vang Minget említették.

ték. Rákosi azt mondta: „Kérdezzék meg Vang Minget, vissza akar-e térni Kínába? Először: ő nem akar visszamenni Kínába, de én akarok; másodszor: Vang Ming a 30-as években hagyta el Kínát, amikor Kínában még nem győzött a népi forradalom, lehet, hogy az orosz felesége, az orosz gyerekeik, végül van egy sor más dolog, amelyek Vang Ming helyzetét teljesen mássá teszik az enyémmel összehasonlítva.”

Rákosi megkérdezte a magyar elvtársakat, miért nem akarják Magyarországra engedni. „Hiszen ha a párt egységes, erős, miért félnek akkor egyetlen embertől?” Rákosi hozzátette, hogy sok okból kifolyólag ő már nem kerülhet hatalomra, hogy legfőbb célja memoárjainak megírása, amihez Magyarországon kell élnie, hogy hozzáférhessen a dokumentumokhoz, és amennyire szükséges, találkozhatson azokkal az emberekkel, akik a kommunista párt és a munkásmozgalom eseményeinek szemtanúi voltak.

Nógrádi, megjegyezve, hogy a párt nem fél Rákositól, elkezdte a KB Rákosival kapcsolatos, említett határozatának motívumait magyarázni, azt mondta, hogy Rákosi nem viselkedne nyugodtan, mivel ő nem olyan ember, és ez frakciós tevékenységhez vezethet, valamint azt idézni elő, hogy a sértetteket és ismerőseit Rákosi magához vonzaná. „A Rákosival szembeni gyűlölet elhomályosította az önök fejét, elvesztették a józanság és realitás maradványait a dolgok megítélésében, a történelem majd gonoszul nevet önökön.” Rákosi rosszabbnak nevezte azokat a körülményeket, amilyenek közé helyezték, mint amilyenek Horthy börtönében voltak. „Láthatási jogom volt, és jogom volt, hogy közvetlenül levelezek a rokonaimmal. Önök most még ettől is megfosztottak engem. Önök ugye cenzúrázzák a levelezésemet, hát ez is kevés önöknek?” Rákosi azt mondta, hogy nem engedték meg, hogy Budapestre utazzon testvérbátyja temetésére. Egészen nemrég, folytatta Rákosi, bocsátották el a testvérét a műszaki (a műszaki szót Rákosi megnyomta) egyetemről. Aczél megjegyezte, hogy láthatóan a nem elégséges képzettség miatt. „Természetesen a gyenge felkészültség miatt, nem pedig azért, mert Rákosi testvére” – mondta Rákosi.

Rákosi jelenlegi helyzetét megalázónak nevezte, mivel eddig még igazolványt sem kapott. „Önök árnyék nélküli emberré tesznek engem.” Felsorolt néhány olyan esetet, amikor kérték az iratait, és ő, mivel nem voltak papírjai, kénytelen volt elmagyarázni, hogy ő, Rákosi, úgymond, dokumentumok nélkül él, mivel neki nem adnak stb.

Rákosi azt mondta, hogy őt az elmúlt négy év alatt csak bírálták, és egyszer sem hallgatták meg, jöllehet megkezdődött az ötödik száműzetésben töltött év is. „Előbb vagy utóbb egy válságos helyzet rákényszeríti önöket, hogy még egyszer visszatérjenek Rákosi ügyéhez.”

Ahelyett, hogy helyzete könnyebbé válna, mondta Rákosi, egyre inkább súlyosbodik. Kérdezte az okokról a magyar elvtársakat, amelyek négy évvel az ellenforradalom után arra kényszerítettek, hogy újabb, helyzetét korlátozó intézkedéseket tegyenek. Aczél és Nógrádi a helytelen viselkedésére, a KB határozatának megsértésére utaltak, ami, többek között, abban nyilvánult meg, hogy az MSZMP KB engedélye nélkül utazott Moszkvába. Rákosi azt mondta, őt eddig nem tájékoztatták az MSZMP KB említett határozatáról, és hogy senki semmikor nem tiltotta meg, hogy elutazzon Krasznodarból. Rákosi azt mondta, hogy ilyen körülmények között nem maradhat tovább Krasznodar vidéki városban, és követeli, engedjék meg, hogy a Szovjetunió más városába utazhasson. „Miért nem utazhatok Lengyelországba, Csehszlovákiába vagy valamilyen más országba?”

A magyar elvtársaknak arra a kérdésére, jól értették-e őt, miszerint azt kéri, engedélyezzék, hogy a Szovjetunió más városába költözhessen, Rákosi azt felelte: „Nem, nem jól. Számomra az egész világ Krasznodar! Magyarországra akarok menni. Ellenkező esetben adják meg a lehetőséget, hogy elhagyjam a Szovjetuniót.”

Hivatkozva Boldoczki, az MSZMP KB-nak Rákosi ez évi júliusi, a moszkvai magyar követségen tett látogatásáról írt feljegyzésére, a magyar elvtársak megkérdezték Rákosit, szándékában áll-e Kínába utazni arra a meghívásra, melyet még az ellenforradalmi események előtt kapott. Rákosi azt felelte, számára nem ismeretes Boldoczki vele, Rákosival folytatott beszélgetéséről készített jelentésének a tartalma, de ostobaság Rákosit ennyire naiv embernek hinni. Rákosi a meghívást Mao Ce-tungtól még 1954-ben kapta, amikor Rákosi az MDP KV első titkára volt. Rákosi tisztában van azzal, hogy jelenleg ez a meghívás már nem érvényes. Ezenkívül, jegyezte meg Rákosi, ő érti, milyen jelentőséget tulajdonítanak annak, ha Rákosi meglátogatná bármelyik kommunista párt vezetőjét. Ha Mao Ce-tunggal közölték, miszerint állítólag Rákosi ezen meghívás alapján látogatást kíván tenni Kínában, akkor ő, Rákosi kötelességének érzi, hogy levelet írjon Mao Ce-tungnak, hogy megmagyarázza álláspontját ezzel a kérdéssel kapcsolatban. A továbbiakban Rákosi elállt attól, hogy levéllel forduljon Mao Ce-tunghoz.

Figyelmet érdemel Rákosi reakciója arra a kijelentésre, amit úgy tűnik, Nógrádi tett azzal kapcsolatban, hogy egy hónappal ezelőtt Boldoczkit új követ, Révész váltotta fel. Rákosi azt mondta: „Boldoczkit gyakorlatilag néhány évvel ezelőtt leváltották, egy hónappal ezelőtt pedig csak formálisan.”

Amikor a magyar elvtársak közölték Rákosival a levelezés további módját – csak a moszkvai magyar követségen keresztül –, ő megkérdezte tőlük, telefonálhat-e a rokonainak Magyarországra. A magyar elvtársak zavarba jöttek, mivel ezt a részletet korábban nem vették számba, kicsit tanácskoztak, majd megengedték Rákosinak, hogy telefonáljon Magyarországra.

Rákosi azt mondta, nem folytat semmiféle levelezést külföldiekkel, nem válaszol azokra a levelekre, melyek Magyarországról érkeznek hozzá. Amikor meghalt Cachin, részvétlétviratot küldött, de Pollitt halálára, hogy elkerülje a félreértéseket, úgy határozott, nem küld semmit sem, annak ellenére, hogy mindketten közeli személyes barátai voltak.

Anyagi helyzetére Rákosi semmilyen panaszt nem tett, kérésekkel nem állt elő, csak azt hangsúlyozta, hogy számára ez nem fontos, a 16 év a börtönben eléggé megedzettké őt.

A magyar elvtársak javaslatára Rákosi a következőket kérte az MSZMP KB-tól (azokon kívül, amiket a beszélgetés során említett):

- a) engedjék meg, hogy meglátogassa a magyar kiállítást Moszkvában;
- b) adjanak neki útlevelet;
- c) engedjék meg, hogy elutazzon Krasznodarból, hogy más városokat is felkereshessen a Szovjetunióban.

Rákosi többször említett kételkedésével kapcsolatban arra vonatkozóan, hogy helyzete, krasznodari tartózkodása teljes mértékben az MSZMP KB-tól, nem pedig az SZKP KB-tól függ, és hogy minden, ami vele történik, a magyar elvtársak kérésére történik, a magam részéről szükségesnek éreztem, hogy tisztázzam ezt a kérdést, és azt mondtam Rákosinak: a tény ellenére, hogy a Szovjetunió területén tartózkodik, a Rákosi-kérdés teljes mértékben az MSZMP KB ügye, és minden felmerülő kérdésben ahhoz kell fordulnia. Bármit is tesz az SZKP KB Rákosiért, mindenben csak a magyar elvtársak kéréseit teljesíti.

Aczél és Nógrádi elvtársak a Rákosival folytatott beszélgetés után megköszönték nekem a felvilágosítást, és azt mondták, hogy hasznos volt.

Megjegyzés: Az egészségből látható volt, hogy a beszélgetés Rákossal nagy hatást gyakorolt a magyar elvtársakra. Aczél is, Nógrádi is egyetértettek abban, hogy nem kívánatos Rákosi visszatérése Magyarországra. Bár, miként Nógrádi megjegyezte, Rákosi láthatóan megöregedett, egészsége megengedi, hogy elég aktív legyen, és természeténél fogva ő nem olyan ember, aki ölbe tett kézzel ülne.

A beszélgetés idején kétszer akartam magukra hagyni a magyar elvtársakat, de mindkét esetben Nógrádi megkért, ne menjek el. A tárgyalás kétségtelen feszültségéről tanúskodik az a tény: Aczél nem elég óvatosan nyitotta ki a vizes üveget, és erősen megvágta vele a kezét. Felálltam, hogy orvost hívjak, Rákosi utánam kiáltott: „Feltétlenül hívjon orvost, hogy tanúskodjon: a seb az üvegtől származik, különben azt gondolják, hogy késelés történt, és Rákosi megvágta Aczélt.” Amikor megérkezett az orvos és a nővér, Aczél elvetette, hogy kimenjen a szobából, és a kötözés helyben történt, anélkül, hogy kimentek volna a szobából.

Aczél a velem folytatott magánbeszélgetésben megemlítette Rákosi eszét, múltbeli érdemeit. „Ha Rákosi 1948-ban meghalt volna, semelyik történelmi személyt nem lehetne vele összevetni” – mondta Aczél.

Aczél és Nógrádi az egymás közti beszélgetésben nem tartották célszerűnek, hogy Rákosi anyagi körülményeit rontsák. Azt tervezték, felvetik a kérdést az MSZMP KB előtt, van-e lehetőség arra, hogy megszüntessék a rokonokkal folytatott levelezés korlátozását, mint bizonyos fokig szélsőséges intézkedést, és hogy engedélyezzék, közvetlenül levelezhessen velük.

Aczél azt mondta nekem, úgy gondolja, két feljegyzést készítsünk a Rákossal folytatott beszélgetésről – egy részletesebbet szűkebb kör részére, egy másikat, rövidet lehetőleg a vezető állomány szélesebb köre számára.

A beszélgetést lejegyezte Krjucskov, az SZKP KB Osztálya referense

Fordította: Bíró László

VALERY MUSATOV

NEW EVIDENCE ON MÁTYÁS RÁKOSI

The document presented here is a memorandum of a discussion held by two leading figures of the Hungarian Socialist Workers' Party – György Aczél and Sándor Nógrádi – with Mátyás Rákosi, who was living in virtual exile in the Soviet Union. The three politicians met in Krasnodar on 10 August 1960. The memorandum was compiled by Vladimir Kryuchkov, who accompanied the Hungarian party leaders. At the time Kryuchkov was working for the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union; he later became Yuri Andropov's assistant and then chairman of the KGB. The document closely reflects the various political struggles that took place in Hungary both prior to and after 1956, demonstrating the complexity of relations within the Hungarian communist hierarchy at the time. During the discussion, Rákosi attempted to persuade the Hungarian party leaders to enable his return to Hungary – a demand he was to repeat in subsequent years. In the end, however, Rákosi remained in the Soviet Union, where he died in 1971.